

Asia: VN/11810/2021

Vankeuslain ja tutkintavankeuslain muuttaminen

Lausunnonantajan lausunto

Yleiset kommentit esityksestä ja sen tavoitteista

Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä.

On hyvin valitettavaa, että esityksen valmistelussa on hyödynnetty vankeus- ja tutkintavankeuslain uudistuksia selvittäneen työryhmän mietintöä vain hallitusohjelmakirjauksia koskevin osin. Vankeusrangaistuksen ja tutkintavankeuden täytäntöönpanoa koskevasta lainsäädännöstä vuosien mittaan esitetyt huomiot ja laillisuusvalvojan kannanotot ovat sisältäneet myös lukuisia vankien oikeuksien ja kuntouttavien sisältöjen vahvistamiseen tähtääviä uudistustarpeita. Nyt niitä ei ole lainkaan huomioitu lausunnolla olevassa hallituksen esityksessä.

Kommenttinne esitysluonnoksen jaksosta "Keskeiset ehdotukset"

Hallitusohjelmakirjaukset ja siten myös hallituksen esityksen painopisteet ovat hyvin turvallisuusorientoituneita sisältäen vankilaturvallisuuden merkitystä ja viranomaisten interventioita korostavia, vankien oikeuksia rajoittavia tai velvollisuuksia lisääviä elementtejä. RETS haluaa kuitenkin muistuttaa vankeuslain tavoitteesta (vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen ohella) lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä tämän elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Edelleen myös vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava ja vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Tästä syystä onkin tärkeää, että jatkovalmisteluhanke käynnistyy laajan ja perusteellisen työryhmämietinnön pohjalta mahdollisimman pian.

Avolaitossijoituksen edellytysten täsmentäminen (muutosehdotukset vankeuslain 4 luvun 9 §:ään ja 6 luvun 1 §:ään)

Avolaitosjärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1946, jolloin lakiin lisättiin työsiirtolaan määräämisen edellytyksiä koskevat säännökset. Vuoden 1955 RTA-uudistuksen johtavista uudistuspyrkimyksistä oli avolaitostoiminnan vakinaistaminen ja lisääminen, avolaitoksissa tehtävän työn monipuolistaminen sekä avolaitostoiminnan kehittäminen. Hallituksen esityksessä todettiin

avolaitosten vaativan vähemmän henkilökuntaa ja niissä saavutettavan parempia tuloksia kuin suljetuissa laitoksissa. Vankien kannalta pidettiin tärkeänä sitä, että avolaitoksissa voitiin järjestää vapaammat olot ja että työnteosta maksettiin sama palkka kuin vapaassa yhteiskunnassa. Avolaitokseen määräämisen edellytyksiä muutettiin siten, että vangin aikaisemmalla rangaistuksella ei ollut merkitystä avolaitoskelpoisuutta harkittaessa. Avolaitokseen ei kuitenkaan määrätty sellaisia tuomittuja, joiden ei voitaisi katsoa sopeutuvan laitoksen oloihin ja työskentelyyn aiheuttamatta haittaa järjestykselle. Myös luotettavaksi katsottu elinkautinen rangaistusvanki voitiin tästä lähtien päästää avolaitokseen. Tämän vuoksi säännökseen esitettiin otettavaksi määräys mahdollisuudesta päästä avolaitokseen määrääjäksi (HE 263/2004).

Näin ollen avolaitossijoitusharkinnassa perinteenä vuosikymmenien ajan on ollut arvioida vangin riskiä olla noudattamatta avolaitoksen järjestystä ja päihitteettömyyttä, sopeutua avolaitoksen toimintaan, jatkaa rikollista toimintaa ja poistua avolaitoksesta luvatta. Päätösharkinta on ollut henkilöön liittyvää kokonaisharkintaa ja siinä on otettu huomioon myös henkilön rikollisuudesta ja vaarallisuudesta saadut tiedot. Näin ollen RETS yhtyy vankeuslaki työryhmän yksimieliseen näkemykseen siitä, ettei vankeuslain 4 luvun 9 §:ää tai 6 luvun 1 §:ää ole tarvetta täsmentää tältä osin.

Hallituksen esityksen tavoite kyseisten säännösten muuttamisessa jää myös epäselväksi. Toisaalta uudistuksella ei ole tarkoitus sulkea mitään vankiryhmää avolaitossijoituksen ulkopuolelle, mutta silti säännöksiä on perusteltua muuttaa. Esityksessä halutaan alleviivata huolellista harkintaa esimerkiksi yhdistelmä-rangaistusta suorittavien henkilöiden kohdalla, mutta tämä on ollut käytäntönä jo aikaisemmin avolaitossijoitusta käsiteltäessä ilman lakimuutostakin. Lisäksi esityksessäkin todetaan, että avolaitossijoituksen ehtojen rikkomisista esiintynyt verrattain vähän vankien keskuudessa. Toisen hengelle tai terveydelle vaarallisista tapahtumista ei ole esitetty tilastotietoa kuten ei myöskään rikollisen toiminnan jatkamisesta avolaitosolosuhteissa. Hallituksen esityksessä ei myöskään kuvata miten uudistus päättyi osaksi esitystä vankeus- ja tutkintavankeuslakia pohtineen asiantuntijatyöryhmän esityksen vastaisesti. Ilmeisesti ainoastaan siihen liittyvän hallitus-ohjelmakirjauksen vuoksi.

Järjestäytyneen rikollisuuden edustajat mainitaan yhtenä selkeänä henkilöryhmänä, joille avolaitossijoitus ei olisi jatkossa mahdollista. Viranomaisen käytännöt ovat olleet tämän suuntaiset jo ennen uudistustakin. Sinällään rajaus on perusteltu heidän toisille vangeille aiheuttaman painostuksen ja rikollisen toiminnan jatkamisen näkökulmasta. Tosiasiassa järjestäytyneen rikollisuuden ja siihen liittyvän henkilön määritelmä on kuitenkin epä-määräinen eikä sellaisen statuksen perusteena olevia olosuhteita avata esityksessä. Samoin epäselväksi jää mitä tarkoitetaan toiminnasta irtautumisella. Esitys jättää myös arvioimatta kyseisten henkilöiden vapautumisen valmistelussa sinällään lainsäädännön mahdollistamat toimenpiteet. Esimerkiksi lyhyt ja tarkoin valvottu koevapaus saattaisi olla toimiva ratkaisu jonkun henkilön kohdalla.

On hyvä, että avolaitossijoituksen mahdollisuutta harkitaan osana rangaistusajan suunnitelmaa ja sen seuranta. Valvotussa koevapaudessa alkuperäisenä tavoitteena on ollut, että koevapauden edellytykset selvitetään kaikkien osalta viranomaisaloitteisesti siten, ettei vangin tarvitsisi hakea

koevapauteen erikseen. Tällöin rikosseuraamusviranomaiset toteuttaisivat arvioivaa ja suunnitelmallista työtettä läheisessä yhteistyössä vangin itsensä kanssa. Edellä todettu malli saattaisi olla tehokkaampi ja asiakaslähtöisempi suunnitelmallisen rangaistusajan lähtökohtien toteuttamisessa.

Suomalaisella avolaitosjärjestelmällä on pitkät perinteet ja sen voidaan katsoa olleen merkittävä kehityskohde kriminaalipolitiikan ja rikosseuraamusviranomaisen strategisissa tavoitteissa ”Kohti avoimempaa täytäntöönpanoa”. Menneinä vuosina Rikosseuraamuslaitoksessa valmisteltiin vankilatilaluokituksia niissä harjoitetun valvonnan asteella. Tuolloin myös avolaitoksia suunniteltiin valvonnan asteeltaan eri tasoiksi (A1, A2), jolloin ne soveltuisivat myös paremmin esimerkiksi päihdeongelmaisten ja huonokuntoisten vankien tai myös jr-taustaisten tarpeisiin niin kuntoutuksen kuin järjestyksen ylläpidon ja avolaitoksessa pysymisen näkökulmasta. Tätä voidaankin pitää kustannustehokkaampana ja kannatettavana kehityssuuntana avolaitoskriteereiden ja päätösharkinnan tiukentamisen sijaan.

Määräaikaisesta avolaitossijoituksesta luopuminen

Ei lausuttavaa.

Vangin sähköinen valvonta avolaitoksessa

Ei lausuttavaa.

Varmuosastosijoituksen edellytykset

Vankeuslakia valmisteltaessa vuonna 2004 säännökset varmuusosastoista sisältyivät lain-säädäntöön, mutta varmuusosastoja ei oltu vielä perustettu. Hallituksen esityksen mukaan vanki voidaan sijoittaa varmuusosastolle, jos vangin perustellusti voidaan epäillä syyllistyvän vakavaan rikollisuuteen. Koska sen määrittelemisen, millainen rikollisuus katsotaan vakavaksi, saattoi käytännössä olla vaikeaa, edellytystä ehdotettiin täsmennettäväksi lisäämällä viittaus rikoslain 50 luvun 1, 2 tai 4 §:ssä tarkoitettuihin rikoksiin. Vanki voidaan sijoittaa varmuusosastolle myös, jos vangin perustellusti voidaan epäillä syyllistyvän muuhun vakavaan rikollisuuteen. Koska sen määrittelemisen, millainen rikollisuus katsotaan vakavaksi, saattaa käytännössä olla vaikeaa, edellytystä ehdotettiin täsmennettäväksi 4 vuoden rangaistusvaatimuksella. Edelleen vakavalla laitosturvallisuuden vaarantamisella todettiin nimenomaisesti tarkoitettavan konkreettista tekoa tai tekemättä jättämistä (HE 263/2004).

Nyt lausuttavana olevassa esityksessä halutaan korostaa varmuusosastojen luonnetta turvaamistoimenpiteenä ja mahdollistaa vankeusaikaiseen rikollisuuteen puuttuminen ennakolta. Uudelleen muotoillussa säännöksessä poistetaan kaikki vuonna 2006 sinne tehdyt tarkennukset ja täsmennykset. Hallituksen esityksen mukaan päätöspäätösten tulee edelleen olla konkreettisia eikä soveltamiskäytäntöjä ole tarkoitus merkittävästi muuttaa. Säännöksen muotoilu kuitenkin lisää merkittävästi viranomaisen harkintavaltaa sijoituksissa, joilla on suora varmuusosastolle sijoitettavan henkilön oikeuksia merkittävästi rajoittava vaikutus.

Edellä todetun perusteella hallituksen esitykseen kirjattu tavoite varmuusosastosijoituksen edellytyksen täsmentämisestä on harhaanjohtavana, koska käytännössä uudistus tarkoittaa juurikin konkreettisten päätösharkinnassa huomioitavien tosiasiaseikkojen poistamista lainsäädännöstä.

Hallituksen esityksessä mainitaan järjestäytyneeseen rikollisuuteen kiinnittyneet henkilöt. Tältä osin viitataan lausunnossa aikaisemmin todettuun siitä, että järjestäytyneen rikollisuuden ja siihen liittyvän henkilön määritelmä on epämääräinen eikä sellaisen statuksen perusteena olevia olosuhteita avata esityksessä. Samoin epäselväksi jää mitä tarkoitetaan toiminnasta irtautumisella.

Positiivista esityksessä on se, että vangin oman turvallisuuden vaarantumisen takia sijoitusta varmuusosastolle ei enää voitaisi tehdä, vaan näissä tilanteissa tulisi miettiä muita kevyempiä vaihtoehtoja.

Hallituksen esityksen mainintaa siitä, että jatkohankkeessa on muun ohella tarkoitus käsitellä hallitusohjelman kirjausta vankilahenkilökunnan toimivaltuuksien selkeyttämisestä ja laajentamisesta niin sanotuilla tehostetun valvonnan osastoilla pidetään erittäin tarpeellisena.

Tutkintavangin sijoittaminen varmuusosastolle

Tässä viitataan edellä varmuusosastosijoituksen edellytyksistä todettuun erityisesti syyttömyysolettaman vuoksi.

Muut varmuusosastoon liittyvät ehdotukset ja seikat

Ehdotus varmuusosastojen perustamisesta vankilan järjestyssäännössä on käytännöllinen. Tosin varmuusosaston erityinen luonne sijoituksesta suoraan johtuvien vangin oikeuksiin kohdistuvien rajoitusten johdosta poikkeaa merkittävästi vankilan muiden osastojen luonteesta. Hallituksen esityksessä ei ole ennakoitu varmuusosastojen tarvetta tulevaisuudessa. Taloudellisten vaikutusten osalta viitataan 7 henkilötyövuoteen, mikä ilmeisesti tarkoittanee yhden varmuusosaston perustamista.

Lisäys vangin terveydentilan seurannasta on kannatettava. Myös tarkennus varmuusosaston vapaa-ajan toiminnoista osaston vankien kesken on looginen. Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan esitetä tilastotietoa tai sanallista kuvausta varmuusosastojen osallistumisvelvollisuuden täyttämiseksi tai vapaa-ajalla järjestetyistä toiminnoista.

Varmuusosastolle sijoitetun vangin lapsen tapaamisen kuuntelun ja tallentamisen mahdollisuuden lisääminen lainsäädäntöön on sinällään linjassa varmuusosaston luonteen ja sieltä käsin tapahtuvan kaikenlaisen kontrolloidun yhteydenpidon kanssa. Esitystä perustellaan Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisulla 3363/2023, jossa on käsitelty vankeuslain 13 luvun 5 §:ssä tarkoitettussa lapsen tapaamisessa käydyin keskustelun kuuntelua ja tallentamista teknisesti

varmuusosastolla, jota voimassa oleva laki ei mahdollista. Apulaisoikeusasiamies piti varsinkin varmuusosastolle sijoitetun vangin kohdalla johdonmukaisena, että myös lapsen tapaamisessa käyty keskustelu voitaisiin tallentaa, ainakin jos tapaamiseen osallistuu lapsen lisäksi täysi-ikäisiä tapaajia.

Hallituksen esityksessä uudistuksen vaikutuksia ei kuitenkaan arvioida tapaajana olevan lapsen yksityisyyden tai perhe-elämän suojan näkökulmasta, jotka turvataan kansainvälisissä lasten oikeuksia koskevissa sopimuksissa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklan mukaan lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti eikä hänen kunniaansa tai mainettansa saa laittomasti halventaa. YK:n erityisraportoija on tekoälyä, yksityisyyttä ja lasten yksityisyyttä koskevassa raportissaan 2021 suosittanut, että jäsenmaat huomioivat myös vankilassa olevien vanhempien lasten oikeuden yksityisyyden suojaan: "Ensure that children's privacy is upheld in all contacts with incarcerated parents, including written, electronic and telephone communications, and prison visits". Myös Euroopan Neuvoston vangittujen vanhempien lapsia koskevan suosituksen ((CM/Rec(2018)5)) mukaan: "Measures should be taken to ensure that the visit context is respectful to the child's dignity and right to privacy, including facilitating access and visits for children with special needs".

Vaikutuksia arvioidaan ainoastaan viranomaisen kontrollitarpeen näkökulmasta. Esityksestä saa sellaisen käsityksen, että juuri tapaamisen kuuntelemisen ja tallentamisen lisäys lainsäädäntöön mahdollistaa lasten tapaamisten sallimisen vankiloissa. Varmuusosastolle sijoitetun vanhemman ja tämän lapsen tapaamismahdollisuuksia tulee kuitenkin arvioida kokonaisvaltaisemmin myös lapsen yksityisyyden ja heidän perhe-elämän suojan lähtö-kohdista käsin. Lapsen ja vanhemman välisen keskustelun tallentaminen ilman lapsen suostumusta tai mahdollisuutta vaikuttaa heikentää lapsen asemaa tapaajana.

Lisäksi esityksessä todetaan, että saattajan osallistuminen tapaamiseen olisi lähtökohtaisesti lapsen edun mukainen pääsääntö, mikäli tapaamiseen kahden kesken ei ole erityistä lastensuojelullista perustetta tai syytä. Todettakoon, että lapsen edun arvioiminen on ensi-sijaisesti tämän huoltajien tehtävä, ellei perheeseen kohdistu lastensuojelutoimenpiteitä. Tapaamiseen saapuvalla lapsella tai tämän vanhemmilla ei välttämättä ole lastensuojelun asiakkuutta. Epäselväksi jää, mitä tarkoitetaan "lastensuojelullisella syyllä tai perusteella" lapsen ja vanhemman keskinäiselle tapaamiselle, jos normiksi asettuu, että saattaja "valvoo" tapaamista. Esityksessä ei myöskään avata tarkemmin, miten rikosseuraamusviranomaiset arvioivat lapsen etua.

Saattajan osallistuminen lapsitapaamiseen voi olla lapsen edun mukaista ja lapsen turvallisuutta lisäävää. On kuitenkin myös tilanteita, joissa saattaja ei lähtökohtaisesti ole osallistumassa tapaamiseen, vaan nimenomaisesti toimii sen mahdollistajana, että lapsi pääsee tapaamaan vanhempansa. Esimerkkeinä tästä ovat esimerkiksi eronneet vanhemmat, jotka eivät halua tavata toisiaan tai saattaja on vaikkapa isovanhempi.

Lapsen yksityisyyden suojan näkökulmasta on myös relevanttia, missä, miten ja kuinka kauan tallenteita säilytetään. Tätä ei ole esityksessä avattu.

Sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen (erityisesti ehdotettu uusi vankeuslain 8 luvun 10 a § edellytyksistä ja vangin velvollisuuksista)

Ehdotettu sääntely ulkopuolisista sijoituksista täsmentää lain tasolla nykykäytännön mukaisia edellytyksiä ja sijoitettavalle asetettavia velvollisuuksia. Esityksessä ulkopuoliseen sijoitukseen kuitenkin liitetään elementtejä sekä vankeuden täytäntöönpanon säätelystä että koevapauslainsäädännöstä. Perinteisesti nämä ovat säätelylogiikaltaan eronneet toisistaan ja tämä näkyy myös nyt esitetystä sääntelyssä.

Esityksessä ehdotetaan, että ulkopuoliseen laitokseen sijoitetulle voitaisiin myöntää vankeuslain 14 luvussa tarkoitettu poistumislupa. Vankeuslain 14 luvun 1 §:ssä säädetään poistumisluvan tarkoituksena olevan lupa poistua lyhyeksi aikaa vankilasta (poistumislupa). Lain 14 lukua ei kuitenkaan esitetä muutettavaksi. Valvotussa koevapaudessa poistumisella asunnosta tai poikkeamisella koevapauden aikatauluista tarkoitetaan lain 21 §:ssä tarkoitettua lupaa olla tilapäisesti noudattamatta rangaistusajan suunnitelmaa. Ulkopuolinen sijoitus muistuttaa luonteeltaan enemmän koevapautta, jolloin sääntelykin saattaisi olla loogisempi suunnitella sitä koskevien muotoilujen pohjalta. Ulkopuoliseen laitokseen sijoitetun henkilön status ei käytännössä voi vastata vangitun statusta.

Esityksen mukaan ennen sijoituksesta päättämistä sakkovangin tai lyhytaikaisvangin rangaistusajan suunnitelman tulisi olla tehtynä. Rangaistusajan suunnitteluun käytettävät Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöresurssit tuleekin turvata, jottei sijoittaminen lyhytaikaisella vangilla estyisi rangaistusajan suunnitelman laatimisen viivästymisen vuoksi.

RETS on ilahtunut, että esityksessä mainitaan esimerkkeinä ulkopuoliselle sijoituspaikalle mm. perhekuntoutusta, hoivakotipalveluita ja KELA:n järjestämää kuntoutusta tarjoavat laitokset. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomata, että sijoitus esimerkiksi perhekuntoutukseen saattaa olla perusteltu vangin lapsen liittyvän syyn takia (esim. lapsen sairauden perusteella järjestettävä sopeutumisvalmennuskurssi), joka tulisi huomioida vanhempana olevan vangin rangaistusajan suunnitelmassa, jotta sijoituksen edellytykset täyttyisivät.

Ulkopuolisen laitossijoittelun valvonta ja ehtojen rikkominen

Esityksessä ehdotetaan ulkopuolisten laitossijoitusten ehtojen rikkomiset käsiteltävän vankeuslain 15 luvun 3 §:ssä tarkoitettuna järjestysrikkomuksena. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja -toimikunta ovat useissa tapauksissa ottaneet kantaa siihen, millainen rangaistus voidaan käsitellä kurinpitomenettelyssä ja milloin on kysymys ihmisoikeussopimuksen 6 (1) artiklassa tarkoitettua rikossyytteestä. Ihmisoikeuselimet ovat hyväksyneet eron tekemisen 6 artiklassa tarkoitettujen oikeussuojakeinojen edellyttämän rikosprosessin ja kurinpitomenettelyn välillä.

Kurinpitorangeistukset ovat tarkoitettuja tietyille tai tietyille ryhmille, kun taas kaikille sanktioitu normi viittaa rikosoikeuteen. Vaikka rikkomus täyttäisikin kurinpitomenettelyssä ratkaistavissa olevan teon tunnusmerkit, se saattaa seuraamuksen ankaruudesta ja luonteesta johtuen kuulua 6 artiklan soveltamispiiriin rikosasia.

Muun muassa näillä perusteilla päädyttiin vankeuslain säätämisen yhteydessä vuonna 2004–2006 rajaamaan kurinpitorangeistusjärjestelmä vankilassa tai Vankeinhoitolaitoksen viranomaisten valvonnassa tehtyihin sakkorikoksiin. Vankilajärjestyksen rikkomisen rankaisemisen edellytyksenä puolestaan olisi, että teosta on määrätty kurinpitorangeistus vankilan järjestyssäännössä tai kysymyksessä olisi henkilökunnan toimivaltansa rajoissa antaman määräyksen noudattamatta jättäminen (HE 263/2004).

Valvotussa koevapaudessa ehtoja rikkovalle ei voida määrätä kurinpitorangeistusta vaan ne käsitellään velvollisuuksien rikkomisena, jonka johdosta sijoitus valvottuun koevapauteen voidaan peruuttaa. Poistumisluparikkeet puolestaan käsitellään poistumisluvalla asetettujen ehtojen rikkomisena vangin palattua vankilaan. Ulkopuolinen sijoitus muistuttaa luonteeltaan ja kestoltaan kuitenkin enemmän valvottua koevapautta. Esityksessä kurinpitotojärjestelmä ulotettaisiin vankilan ulkopuolisen laitoksen sääntöjen ja aikataulujen mukaisen järjestyksen ylläpitoon ja sanktiointiin. Niin ikään esimerkiksi päihteettömyysvelvollisuus vankilassa ja koevapauden aikana perustuu laeissa oleviin nimenomaisiin kieltoihin, kun taas poistumisluvan aikainen käyttö kielletään luvan ehdoissa ja tulee rangaistavaksi niiden rikkomisena.

Esityksessä ehdotetaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen toimivallan selkeyttämistä/laajentamista turvatarkastuksessa ja voimakeinojen käytössä vankilan ulkopuoliseen laitokseen sijoitetun henkilön kiinni ottamiseksi ja vankilaan toimittamiseksi. Sääntelyn osalta viitataan valvotun koevapauden toimeenpanosta annettuihin säännöksiin. Sinällään ehdotetut lisäykset ovat ymmärrettäviä ja selkeyttävät ulkopuolisten sijoitusten valvontaa.

Määräaikainen päätös puhelun kuuntelemisesta

Ei lausuttavaa.

Vankilaan ottamisen rajoittaminen

Esityksessä ehdotetaan mahdollisuutta rajoittaa jossain määrin rangaistusten täytäntöönpanon aloittamista yhteiskunnallisissa vakavissa häiriötilanteissa. Säännöksen nojalla rajoituksia voitaisiin asettaa normaaliolojen häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Keskeisiä soveltamistilanteita olisivat esimerkiksi yleisvaarallisen tartuntataudin torjunta tai sotatila. Pelkästään häiriötilanne ei riittäisi

säännöksen soveltamiseksi, vaan rajoitusten tulisi olla perusteltuja sen turvaamiseksi, että vankiloissa pystytään huolehtimaan vankeuslain mukaisesti rangaistusten täytäntöönpanosta. Käytännössä soveltaminen voisi tulla kyseeseen silloin, jos vankeusrangaistusten täytäntöönpano vaarantuu, ellei vankilukua alenneta tavanomaisesta. Rajoituksilla pyrittäisiin siten luomaan vankiloihin sellaiset olosuhteet, että rangaistusten täytäntöönpano voidaan toteuttaa turvallisesti häiriötilanteesta huoli-matta.

Esitystä pidetään kannatettavana esimerkiksi koronaepidemiasta saatujen kokemusten perusteella. Ehdotusta ei ilmeisesti ole kuitenkaan tarkoitettu ratkaisuksi esimerkiksi massiivisessa yliasutustilanteessa, jolloin vankeuslain 1 luvun 2 §:ssä asetettujen vankeuden täytäntöönpanon tavoitteiden ja vankilaturvallisuuden voidaan katsoa kansainvälisten tutkimustulosten ja kokemusten perusteella vaarantuvan.

Tämä on ymmärrettävää, koska yhteiskunnallisella häiriötilanteella ei tarkoitettane tilannetta, jossa kriminaalipoliittiset ratkaisut vaikuttavat pidemmällä aikavälillä vankien määrään suhteessa käytössä oleviin vankipaikkoihin. Toisaalta yliasutustilanne saattaa tarkoittaa vakavaa häiriötilannetta vankilaympäristössä ja pitkittyntä kriisiä viranomaisten mahdollisuuksissa täyttää laissa rangaistusajalle asetetut sisältövaatimukset. Yliastutustilanne myös vaarantaa merkittävästi vankilaturvallisuutta ahtauden ja kuntouttavien toimintojen vähenemisen kautta.

Muut muutosehdotukset (teknisluontoiset muutosehdotukset vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin sekä synnyttävän vangin sitomisen kieltö)

Kielto sitoa synnyttävä vanki synnyttämisen käynnistyessä, häntä kuljetettaessa synnytyssairaalaan ja synnytyssairaalassa on kannatettava lisäys kansainvälisten suositusten täsmentämiseksi osaksi kansallista lainsäädäntöä.

Muut muutosehdotukset (puolustustilalakia koskeva tekninen muutosehdotus)

Ei lausuttavaa.

Ehdotusten vaikutukset yleisesti sekä mahdolliset taloudelliset vaikutukset

Selvyyden vuoksi vankeuslakiin ehdotetaan säännöstä siitä, että ulkopuolisesta laitossijoituksesta aiheutuvat kustannukset maksettaisiin valtion varoista. Käytännössä Rikosseuraamuslaitos maksaisi kustannukset sijoituslaitokselle sinä aikana, kun henkilö suorittaa vankeusrangaistusta. Rangaistuksen päättymisen jälkeen Rikosseuraamuslaitos ei luonnollisesti enää maksaisi mahdollisen jatkosijoituksen kustannuksia.

Esityksen ei kuitenkaan katsota aiheuttavan merkittäviä taloudellisia vaikutuksia Rikosseuraamuslaitokselle. Hallituksen esityksen mukaan vuoden 2022 aikana vankilan ulko-puolisia sijoituksia päihdehoitolaitokseen tehtiin kaikkiaan 320, joista loppuun suoritettu-ja sijoituksia oli kaikkiaan 254. Vuonna 2023 sijoitusten määrä on vakiintunut siten, että ulkopuolisiin laitoksiin on päivittäin sijoitettuna 25–35 vankia.

Käytännössä viime aikoina sijoituksia ulkopuoliseen laitokseen on taloudellisista syistä pystytty tekemään lähinnä sakkovankien osalta. Vankilassa täytäntöönpanuja sakon muuntorangaistuksia on vuosittain ollut noin 2000 ja vuonna 2023 päivittäin vankilassa heitä oli keskimäärin 99 henkilöä. Esityksen ulkopuolisiin laitoksiin sijoitettujen henkilöiden määrästä on pääteltävissä, että vankilaan saapuvista sakkovangeista alle puolet voitaisiin nykyisin käytettävällä määrärahalla sijoittaa ulkopuolisiin laitoksiin. Sakkovankien lisäksi ulkopuolisia sijoituksia tarvitsisivat myös muut lyhytaikaisvangit sekä monet pitkäaikaisvangit, joiden sijoittamiseen ei ole käytettävissä enää rahoitusta. Myös lainsäädännön mahdollistamien muiden kuin päihdekuntoutuslaitossijoitusten tulisi olla mahdollisia

Kriminaalipoliittinen lähtökohta (mm. Lakivaliokuntien mietinnöt) on vuosien ajan ollut kehittää sakonmuuntorangaistuksen täytäntöönpanon päihdekuntoutuksellista elementtiä. Niin ikään esityksen kansainvälisestä vertailusta käy ilmi, että muissa Pohjoismaissa on käytössä puolenmatkan kodit, joiden tehtäviä ulkopuoliset päihdekuntoutuspaikat kotimaisessa järjestelmässä myös hoitavat. Näitä tarvitsevat myös vankeusvangit.

Hallituksen esityksen arviota taloudellisista vaikutuksista voidaan pitää realistisena, mikäli tarkoituksena ei ole kehittää ja lisätä ulkopuolisten sijoitusten määrää tulevaisuudessa. Tämä olisi valitettava muutos suhteessa Suomessa sakkovankeudesta käytyyn keskusteluun ja strategiaan linjauksiin.

Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin sekä ihmisryhmiin

Haavoittuvassa asemassa olevalla väestöryhmällä tarkoitetaan henkilöryhmää, jolla ei oman vaikutusvaltansa ulkopuolella olevista tekijöistä johtuen ole samoja mahdollisuuksia kuin muilla väestöryhmillä. Tästä syystä heidän riskinsä joutua eriarvoiseen asemaan esimerkiksi sosiaaliturva – ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmissä on kohonnut. Rikoksettoman elämän tukisäätiö peräänkuuluttaa rikostaustaisten henkilöiden ja heidän läheistensä haavoittuvan aseman tunnistamista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Rikosseuraamuslaitos (Rise) ja Vankiterveyden-huollon (VTH) yksikkö toteuttivat vuonna 2023 poikkeuksellisen terveystarkastustutkimuksen väestöryhmässä, joka ei näy perinteisissä väestötutkimuksissa. Tutkimus vahvisti, että vangit ovat moniongelmaisia ja kuuluvat paljon sosiaali- ja terveyspalveluita tarvitsevien joukkoon. Kahdeksalla prosentilla vangeista oli elämänsä aikana ollut jokin psykoosisairaus, pois lukien päihdepsykoosi, joka oli ollut 34 prosentilla. Lähes kaikilla oli psykoosisairauden lisäksi joko päihde- tai persoonallisuushäiriö, usein molemmat. Elinaikainen päihdehäiriö todettiin 87 prosentilla vangeista. Elämänsä aikana fyysistä väkivaltaa oli kokenut yli 90 prosenttia kaikista vangeista ja traumaoireilua esiintyi eniten 30–47-vuotiaiden ryhmässä (50 %), Naisilla vakava masennus oli ollut lähes joka toisella, paniikkihäiriö joka kolmannella ja traumaperäinen stressihäiriö joka neljännellä elämänsä aikana. Edelleen ADHD-

oirekuva tunnistettiin 46 prosentilla miehistä ja 43 prosentilla naisista ja tulokset viittaavat ADHD piirteisten vankien suurempiin vaikeuksiin sopeutua vankilaympäristöön.

Hallitusohjelmassa priorisoidaan kontrollipoliittiset päätökset, kuten vankiluvun voimakas lisääminen ja lainsäädännön kehittäminen viranomaisten toimivaltuuksien lisäämiseksi mm. järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kiinnittyneet henkilöt muodostavat kuitenkin murto-osan koko vankilaan tuomituista tai toimitetuista väestöstä. Vankien terveystutkimus antaa arvokasta tietoa uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta vaikuttavista toimenpiteistä vankeusaikana. RETS peräänkuuluttaa järjestelmän kehittämistä tutkimustietoon perustuen ja myös edellä todetut sisällölliset näkökohdat huomioiden.

Vaikutukset viranomaisiin ja vankilaturvallisuuteen

Dynaaminen turvallisuus koostuu hallitusohjelmassa korostetun fyysisen, teknisen ja taktisen turvallisuuden lisäksi sosiaalisen, psykologisen ja moraalisen turvallisuuden käsitteistä ja sisällöistä. Naapurimaista esimerkiksi Norjan ja Viron täytäntöönpanoviranomaiset korostavat dynaamista turvallisuutta strategisen kehittämistyönsä kulmakivenä vankilaturvallisuudesta puhuttaessa. Dynaaminen turvallisuus nähdäänkin toiminnallisena turvallisuutena ja työskentelyotteena, jossa asetetaan etusijalle vankilan sisäinen päivittäinen kommunikointi ja kunnioittava vuorovaikutus.

Hallitsematon ja ennakoimaton vankimäärän lisäys väistämättä lisää yliasutusta suomalaisissa vankiloissa, joka täten uhkaa paitsi uusintarikollisuuteen vähentäviä toimintojen järjestämistä myös vankilaan sijoitettujen ja siellä työskentelevän henkilökunnan jokapäiväistä turvallisuutta. Viime kädessä kehitys vaikuttaa myös yhteiskunnan kokonaisturvallisuuteen sitä heikentäen.

Mahdolliset muut vaikutukset

Ei muita huomioita.

Huomionne jaksosta "Suhteesta perustuslakiin ja säätämisyjärjestys"

RETS yhtyy hallituksen näkemykseen siitä, että esityksestä hankitaan perustuslakivaliokunnan lausunto.

Asetusluonnos

Ei huomioita.

Mahdolliset muut huomionne esitysluonnoksesta

Ei huomioita.

Näkemyksenne voimaantuloajankohdasta

Ei huomioita.

Sunikka Sanna
Rikoksettoman elämän tukisäätiö sr